

XVIII. Yüzyılda Rus Tarih Yazımında Alman Bilim Adamlarının Tesir ve Yorumları

Nahide Şimşir*

ORCID:0000-0003-1405-8521

Öz

XVIII. yüzyılda Rusya’da her alanda olduğu gibi, tarih bilimi ile ilgili de büyük gelişmeler yaşanmıştır. Rus tarihçiliğinin gelişmesinde Alman bilim adamları etkili olmuşlardır. Onlar hem Avrupa usul ve eserlerinin tanıtımı hem de Rus vekâyinamelerinin anlaşılmasında tercümeden büyük oranda yararlanmışlardır. XVIII. Yüzyılın ikinci yarısında Peterburg İlim Akademisi’ne davet edilen Alman akademisyenler arasında Gotlib Zigfirid Bayer (1694 – 1738), Gerard Fridrih Miller (1705 – 1783) ve August Ludwig Schlözer(1735 – 1809) Rus tarihçiliğinde mühim bir yere sahiptir. Onlar hem Rus tarihçiliğini çok derinden etkilemiş hem de yıllarca devam eden polemik ve tartışmalara sebep olmuştur. Makalemizde Rus tarihinde etkisi olan bu üç bilim adamı ve Rus tarihine etkileri üzerinde durulacaktır.

Anahtar kelimeler: Rus tarihi, Gotlib Zigfirid Bayer, Gerard Fridrih Miller, August Ludwig Schlözer, Norman teorisi

Gönderme Tarihi: 21/02/2019

Kabul Tarihi:26/11/2019

*Doç.Dr., Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, E-mail: nnsimsir@balikesir.ed.tr

The Effect And Interpretation of German Scholars in Russian Historiography in the Eighteenth Century

Nahide Şimşir

Abstract

XVIII. century in Russia, as in every other field, history has also experienced great developments in science. German scientists have been influential in the development of Russian historiography. They benefited greatly both from the interpretation of the European procedures and works, as well as in the understanding of Russian prophecies. In the second half of the XVIII. century, the German scholars were invited to the Petersburg Science Academy Gotlib Zigfirid Bayer (1694 - 1738), Gerard Fridrih Miller (1705 - 1783) and August Ludwig Schlözer (1735 – 1809); who had had an important place in Russian historiography. They deeply affected Russian historiography and also, they caused polemics and debates which have continued for many years. In our article we will focus on these three scholars who have had an impact on Russian history and their effects on Russian history.

Keywords: Russian history, Gotlib Zigfirid Bayer, Gerard Fridrih Miller, August Ludwig Schlözer, Norman theory

Received Date: 21/02/2019

Accepted Date: 26/11/2019

Влияние и комментарии Немецких ученых в Русской историографии в XVIII веке

Нахида Шимшир

Резюме

В XVIII веке, как и во всех областях России, в исторической науке произошли большие события. Немецкие ученые оказали большое влияние на развитие русской историографии. Они получили большую пользу от перевода, как при внедрении европейских процедур и работ, так и при понимании российских прокси. Во второй половине XVIII века, были приглашены Немецкие академики в Академию наук Петербурга, среди них, Готлиб Зигфрид Байер (1694 - 1738), Джерард Фридрих Миллер (1705 - 1783) и Август Людвиг Шлезер (1735 - 1809) занимают важное место в русской историографии. Наша статья будет сосредоточена на этих трех ученых, которые влияют на историю России.

Ключевые слова: Российская история, Готлиб Зигфрид Байер, Джерард Фридрих Миллер, Август Людвиг Шлезер, Нормандская теория

Получено: 21/02/2019

Принято: 26/11/2019

Giriş

XVIII. yüzyılda Rusya'nın modernleşmesinin en can alıcı özelliklerinden biri, Avrupa'nın araştırma ve eğitim geleneklerine dayanan akademik kurumların oluşturulmasıdır. Rusya'nın Avrupa'dan bilim ve bilgi alışverişini çevirmenler kolaylaştırmıştır. Özellikle bilgi nakli ve ilk bilimsel faaliyetlerin olduğu yıllarda Avrupa'daki bilimsel metinlerin rusçaya aktarılması kaçınılmaz bir zorunluluktur. Böylece bilginin kolayca dolaşımı sağlanmıştır. Rusya'da tarih alanı da çevirinin önemli olduğu disiplinlerden biri olmuştur. I. Petro devrinde siyasî gayeler için bir araçtan tarihî kaynakların incelenmesi için çeviri bir yöntem haline gelmiştir. XIX. Yüzyılda Rus tarihçiliğinde çevirinin yerini uluslar arası bilgiye atıfta bulunma geleneği almıştır. Rus tarihçiliği özellikle tarihi eserlerin çevirileriyle büyük oranda zenginleşmiştir.¹ Rusya'da tarih biliminin temelini atılmasında Alman bilim adamlarından istifade edilmiştir. Bu düşünce I. Petro'nun Rusya'yı dünya siyasetinde iktisadî, siyasî, teknolojik ve ilmî amaçlı reform süreçlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Rus tarih yazıcılığının en eski kaynakları, Kiyev Rusyası'nda yazılan ilk Rus "Letopisi-Vekayinameler" şeklindedir. Bu tarih serisinde olaylar nakledilmek suretiyle anlatılmıştır. XVIII. yüzyıla kadar bu şekliyle hikâyeci ve nakilci tarihçilik devam etmiştir.²

XVIII. yüzyılda Rusya batı tipi ilim ve sanatlar gelişmiş ve bir takım reformlar yapılmıştır. Tarihçilik ve akademik tarihçilerin yetiştirilmesi de bu süreç dahilinde sözkonusu olmuştur.³ XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Rus tarih ilmi Norman (Varyag) tarih teorisi ile tanışmıştır. Bu teorinin fikir babaları Peterburg İlimler Akademisi'nde çalışan Alman Akademisyenler G.Z. Bayer, G. F. Miller, A.L. Schlözergibi akademisyenlerdir. Onların ortaya atmış olduğu bu tarih teorisi Rus tarih ilminde pek

¹ Vim Kudenis, "Perevodçiki XVIII v. i stanovleniye istoriografii kak nauki v Rossii", Quaestio Rossica, 4. 2016. No 1, Uralskiy Federalniy Universitet im. Pervogo Prezidenta Rossii B.N. Yeltsina, Yekaterinburg, Rossiya, 247.

² Mehmet Saray, "Çarlık ve Sovyet Döneminde Rusların Türkler Hakkındaki Görüşleri ve Siyasetleri", *Avrasya Etüdleri*, I/3 (1994): 27.

³ İlber Ortaylı, *Avrupa ve Biz Seçme Eserler I*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2007, 24.

çok tartışmalara, uzun süren polemiklere sebep olmuş ve yüzlerce eserin yazılmasına yol açmıştır. Bunları yorumlamak epeyce zordur.⁴

Norman teorisinin⁵büyük tartışmaları beraberinde getirmesinin en önemli sebebi, sadece ilim ile sınırlı kalmaması, doğrudan doğruya siyaset ile ilişkilendirilmesidir. Çağdaş siyasî ve millî anlayış ile ilişkili değerlendirmeler Norman teorisinin yakıcı bir mesele haline dönüştürmüştür. Hatta bu teorinin yaratıcıları Bayer, Miller ve Schlözer Rus tarihçiliğindeki kaderini de etkilemiştir. Bazı bilim adamları onları Rus tarih ilminin kurucuları olarak nitelerken, bazıları da onları negatif yorumlamıştır. Başka bir deyişle Norman tarih tezinin karşısındakiler, bu üç Alman akademisyenin isimlerini bile ağızlarına almamışlardır.⁶

Rus tarihçiliğinde Norman (Varyag) teorisi'nin nasıl ortaya çıkmış olduğu sorusunun cevabı, XVIII. Yüzyılın ideolojik siyasî şartlarında gizlidir.⁷

Varyag(Norman) Rus Tarih Teorisi

Bilindiği kadarıyla Varyag kinezleri Kiyev Rusyası zamanında ortaya çıkmıştır. Varyag kinezleri Rus halkı için çalışmaya davet edilmiş ve Kiyev Devleti için savaşmıştır. Bununla beraber Rus bağımsızlığına karşı bir tehdit olan Bizans için ideolojik bir silah olmuştur. Fakat bundan sonra Varyag motifleri kendi anlamlarını kaybetmişlerdir. “Çağdaş Yılların Hikâyeleri'nde” ortaya çıkan bu bilgiler yüz yıl içinde, bir vekâyinameden diğerine aktarılmıştır. Zaman geçtikçe, Rus ülkesinin rolü ve önemi değiştikçe, yeni tarih teorileri ortaya çıkmıştır. Bu efsanevî teoriler, Rus halkının şöhreti ve kudreti fikrine hizmet etmiştir.⁸

Rus Tarihçiliği'nin Temelleri

Rus tarihçiliğinin temelleri “Rus şehirlerinin anası“ diye nitelenen Kiyev Rusya'sına kadar geri gitmektedir. Rus vekayinâmeleri veya yıllıkları olarak isimlendirebileceğimiz bu eserler Rusların Hıristiyanlığı kabul etmeleri ve Bizans ile

⁴ M.A Alpatov, Russkaya İstoriçeskaya Mısl İ Zapadnaya Yevropa (XVIII- pervoya polovina XIX v.), Moskova: Akademiya Nauk SSSR. Şmidt, S.O., 1985, 9. (Bundan sonra Alpatov, Russkaya İstoriçeskaya Mısl., 9.)

⁵“Normanskaya Teoriya“, Bolşaya Sovetskaya Ensiklopediya, Glavnıy Redaktor: A.M.Proksorova, 18, Moskova, isdatelstvo “Kovetskaya ensiklopediya”, 1974, 131. Bundan sonra Normanskaya Teoriya.

⁶ George Vernadsky, Rusya Tarihi, çev. Doğukan Mızrak-Egemen Ç.Mızrak, İstanbul: Selenge Yayınları, 2010, 231.

⁷Normanskaya Teoriya, 131.

⁸ Nahide Şimşir, “ XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Rusya'da Tarih ve Tarihçilik Anlayışı”, *Türk- İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 16 (2013): 200 -201.

yakınlaşmaları neticesinde, onlardan “yıllık yazma” geleneğini almaları sonucunda ortaya çıkmıştır.

Bu yıllıklar Rus rahip ve keşişleri tarafından yazılmış, ancak asıl nüshaları muhafaza edilmemiş, XIV. Yüzyıllarda yazılmış olan kopyaları günümüze kadar ulaşabilmiştir. Bu yıllıklar IX. Yüzyılın ortalarına kadar ulaşan sözlü bilgileri içerir iken, X. Yüzyıldan başlayarak yazılı belgeleri ihtiva etmişlerdir. Bu yıllıklardan istifade ederek IX. Yüzyıldan XVIII. Asra kadar istisnasız Rus tarihinin tâkibi söz konusudur.⁹

Aşağıda sözünü edeceğimiz Alman tarihçilerinin, en önemli kaynakları da bu yıllıklar olmuştur¹⁰. Bu yıllıklardaki bilgilere, farklı yaklaşım ve yorumlar Rusya’da farklı tarih ifade ve yorumunu ortaya çıkarmıştır. Esasen bu durum yıllıkların muhteviyatı kadar, o yıllıkları değerlendiren tarihçilerin, tarih bilimine ve Rus diline hâkimiyeti ile de ilgili olmuştur. Hangi gerekçe ile olursa olsun biz, XVI. Yüzyıldan itibaren Avrupa’nın doğrudan veya dolaylı olarak tesiriyle ortaya çıkan Rusya’daki, Rus tarih yorumu ve bu yorumun aktörleri üzerinde duracağız. Böylece yaklaşık olarak son iki yüz elli yılda doğrudan temas içinde olduğumuz Rusları siyasî tarihleri ile değil, Rus Devleti’ni ve milletini ortaya çıkaran ve güçlendirerek pekiştiren tarih yazıcılığındakiAlmantesirini anahatları ile değerlendireceğiz.

Zaman içinde Ruslar, Bizans’a olan münâsebetlerinde savunmadan hücumla geçmişlerdir. 1453 yılında Osmanlılar Kostantinopol ele geçirince, Rusların Bizans’a bakışı değişmiştir. 1480 yılında Ruslar, Mongol-Tatar boyunduruğu altına girmişlerdir. Rus tarihçileri arasında şöyle bir düşünce ortaya çıkmıştır. Kostantinopol’ün yerini dünya tarihinin merkezi olarak Moskova’nın alması lâzımdır. XV- XVI. Yüzyıllarda Rus ülkesinde tarih teorisi bolluğu ortaya çıkmıştır. Bunlar arasında Novgorod ve Vilademir kinezliklerini esas alan menkıbeler en tanınmışlarıdır. Bu teorilerin hepsidünya tarihinin merkezine Rusya’yı oturtmuştur. Rusya’yı Bizans’ın varisi olarak yorumlamışlardır. Moskova III. Romadır. Fakat IV. Roma da yoktur.¹¹

⁹ Mualla Uydu Yücel, *İlk Rus Yıllıklarına Göre Türkler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007, XIII.

¹⁰ Söz konusu Rus yıllıklarının bir kısmının isim ve içeriği ile ilgili olarak bakınız: Yücel, *İlk Rus Yıllıklarına Göre Türkler*, XIV-XXXVII.

¹¹ Alpatov, *Russkaya İstoriçeskaya Mısl.*, 10.

Batı tarih anlayışı çoğu kez, antik tarihle ilişkilendirilmiştir. Bu ideolojik yaklaşım siyasî olup, devrim öncesi Fransa'da ortaya çıkmıştır.¹²

Bu devirde Rusya dünya tarihinin merkezine sokulmuş, Moskova'ya III. Roma ünvanı verilmiş, IV. Roma'nın asla olmayacağını altı çizilmiştir. Bundan sonra Rusya yönünü genellikle batıya çevirmiş, İvan Grozni kendini August'un evlâdı olarak ilân etmiş, böylece dünya kamuoyu nezdinde Moskova çarlarının nereden çıktığına açıklık getirilmeye çalışılmıştır.¹³

Böylece I. Petro devrine gelindiğinde, dolaşıma daha uygun Rus tarih teorisi benimsenmiştir. Bu teori tarihe hakim olan unsurların Yunanistan'dan çıktığını, oradan İtalya'ya ve bütün Avrupa'ya yayıldığını, şimdi sıranın Ruslarda olduğunu, birkaç yüzyıl Rusya'da kaldıktan sonra, tekrar Yunanistan'a döneceğinin altı çizilmiş, insan vücudunda kanın akışı hadisesiyle eşleştirilmiştir". Ancak bu tarihi akışı değiştiren ve Rusya'daki tarih ve tarihçiliğinin tekrar ele alınıp, değerlendirilmesi, Peterburg İlimler Akademisi'nin kurulması ve bu çatı altında ve çevresinde yazılan eserler ile tekrar alevlenmiştir.¹⁴

Tarih Teorisi'nin Siyasî ve İlmî Özellikleri

Büyük Petro döneminde Rusya'da her alanda görülen batı medeniyetini yakalama çabalarının en mühim göstergelerinden biri olarak İlimler Akademisi'nin kurulması tasarlanması gelmektedir. Bunun kadrosu ve masraflarının tespiti yapılmış, Almanya'dan âlimler çağırılmış fakat bunlar gerçekleştirilemeden Petro ölmüştür.¹⁵

Rusya'da yetişmiş bilim adamı bulunmaması sebebiyle, yabancı bilim adamlarından faydalanma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Yabancı bilim adamları Rus biliminin ortaya çıkıp, gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. Yabancı bilim adamlarının bir kısmı Rusya'yı kendi vatanları gibi benimsemiştir. Yabancı bilim adamlarının, Peterburg İlimler Akademisi bünyesinde yapmış olduğu çalışmalar, Akademi'nin Batı

¹² Alpatov, Politiceskiye idei Fransuzskoy Burjuaznoy İstoriografii, 29-45; Alpatov, Russkaya İstoriçeskaya Mısl., 10'dan naklen.

¹³ Nahide Şimşir, *Rus Devleti Tarihi (IX. – XX. Yüzyıllar)*, İstanbul: IQ yayıncılık, 2014, 66 -67.

¹⁴ Weber'in büyük Petro ve onun eğitimleri hakkındaki yazısı. Rus arşivi 1872, 1074-1075. Rus tarih teorileri hakkında ayrıntılı olarak bakınız, Alpatov, *Russkaya İstoriçeskaya Mısl İ Zapadnaya Evropa (XII. – XVII v)*, Moskova, 1973, 30 -53; *Rus Tarih Düşüncesi ve Batı Avrupa XII ve XVII. Yüzyıllar*, Moskova, 1973, 30-53 ve 164 -174; Alpatov, *Russkaya İstoriçeskaya Mısl İ Zapadnaya Evropa (XII. – XVII v)*, Moskova, 1976, 260 -267; Alpatov, *Russkaya İstoriçeskaya Mısl., 10'dan naklen.*

¹⁵ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987, 269.

Avrupa'da tanınmasına yol açmıştır. Aynı zamanda yabancı bilim adamları Rus ilmi için yeni kadrolar yetiştirmişlerdir. Peterburg İlimler Akademisi Rus ilmi için yeni kuşağı yetiştiren önemli bir merkez haline gelmiştir. Mihail Lomonosov da Akademiden yetişenler arasındadır.

Rus ilminin gelişmesinde yabancı bilim adamlarının yanısıra yabancı dillerden yapılan çeviri faaliyetlerinin büyük katkısı olmuştur. Aslında Rusya'da çeviri faaliyetlerinin tarihi XVIII. Yüzyıldan çok öncesine, Rusların ortadoks Hıristiyanlığı kabul ettiği 1 Ağustos 988 tarihi sonralarına kadar geri gitmektedir. İlk devirlerde öncelikle kutsal metinler çevrilmiş, daha sonra dinî içerikli olmayan yazılar çevrilmiştir. Özellikle iktisadî ve siyasî reformlar; bilim, teknik, savaş, sağlık, diplomasi alanlarında çeviriler yapılmıştır. Büyük Petro'nun siyasî ve iktisadî reformlarından sonra batı dillerinden Rusça'ya çeviri talepleri, daha da artmıştır. Mihail Lomonosov, Aleksandr Sumarokov ve Vasiliy Trediakovskiy yeni çeviri kurallarının oluşumuna büyük katkı sağlamışlardır. Onlar hem çevirinin Rusya için önemine vurgu yapmışlar hemde nasıl çeviri yapılması gerektiğine dair kuramsal izahatlar vermişlerdir.¹⁶

Büyük Petro dönemi çevirmenliğin sosyal öneminin anlaşılması açısından önemlidir. Çeviriye, orijinal edebi eserin yaratılması kadar önem verilmiş ve bir sanat olarak nitelendirilmiştir. Bu tarihlerin ünlenmiş bilim adamlarının aynı zamanda Rusçaya değerli eserler çevirmiş çevirmenler olmaları da, çevirinin Rus tarihindeki yerini göstermesi açısından anlamlıdır.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak ve bütün XIX. Yüzyıl boyunca Rusya'da çeviri alanında, serbest çeviri, orijinal edebi eserlerin değiştirilerek dolaylı anlatımı gibi genellikle Avrupa'da çeviri alanında izlenmiş olan yönelimler görülmüştür¹⁷. Bu anlamda çeviriler, XVIII. yüzyıl Rus tarihçiliğinin ortaya çıkışının modernleşme sürecinin de bir parçası olmuştur.¹⁸

XVIII. yüzyılda Rusya'da çeviri sanatı profesyonel bir faaliyet alanı haline gelmiştir. XIX. Yüzyıl ise Rusya'da çeviri sanatının altın çağı olarak nitelenmiştir. Yeni Rus çeviri okulu, özellikle tarihçi Aleksandr Karamzin ve şair Vasiliy Zhukovskiy

¹⁶ Sergii Sorokin, "Kiev Rus Devletinden Bu Yana Ukrayna ve Rusya Coğrafyasında Çeviri Faaliyetleri ve Çeviribilim", *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, , 22 (2016): 6.

¹⁷ Sorokin, "Kiev Rus Devletinden Bu Yana Ukrayna ve Rusya Coğrafyasında Çeviri Faaliyetleri".. 6.

¹⁸ Kudenis, "Perevodçiki XVIII v. i stanovleniye istoriografii kak nauki v Rossii", .237.

gibi ünlü sanatkârların sayesinde gelişmiştir. XVIII. Yüzyılda Rus edebiyatında önemli bir yere sahip olan şiir tercümesi alanında Vasiliy Trediakovskiy ve Mihail Lomonosov çığır açmışlardır. Lomonosov Latince'den, Almanca'dan, Fransızca'dan ve Antik Yunanca'dan yapmış olduğu şiir tercümeleriyle de ünlenmiştir. Tarihçi Aleksandr Karamzin Antik Yunanca'dan, Fransızca'dan, Latince'den, Almanca'dan, İngilizce'den, İtalyanca'dan ve bazı doğu dillerinden klasik ve modern yazarlarının eserlerini tercüme etmiştir. Karamzin, çevirinin, yazarın ve şairin tarzını pekiştirdiğini ve mükemmel bir bilgi kaynağı olduğunu ifade etmiştir.¹⁹ Lomonosov'un Alman akademisyenlerin savunmuş olduğu Norman teorisine karşı ortaya atmış olduğu tezler arasında, bu akademisyenlerce “yıllık çevirilerinin yanlış anlaşılıp yorumlanması” fikri dolayısıyla çeviribilim oldukça önemlidir.²⁰

Gotlib Zigfrid Bayer (Gotlib Siegfried Bayer) (1694 – 1738)

Rusya'ya gelen ilk yabancı bilim adamı Gotlib Zigfrid Bayer'dir. Bayer, Almanya'da doğu dillerini öğrenmiş ve doğu halklarının tarihini araştırma hakkında çalışmıştır. Onun diğer bir ilgi duyduğu alan antik tarihtir. Antikten başka onun ilgisi Prusya tarihi özellikle Tevton tarihi ilgisini çekmiştir. Prus ilim tarihi ve filolojisinde ilgisini çekmiştir. Rus tarihi onun ilmî ilgisinin dışında kalmıştır. Bayer'in ilk tanıştığı ve Rusya tarihine biraz olsun, ilişkilendirdiği kitap “Bizans Külliyyatı” batı bilim adamlarını çevresine toplamıştır.

Bayer, Peterburg İlimler Akademisine gelmeğe söz vermiş, 1726 yılı başında gelmiştir. O tarihlerdeki Bayer'in çalışmaları ile çok yakın bir ilgisi yoktur. Bayer Doğu Dilleri uzmanı olarak hepsinden önce Rusya'da doğu tarihi ile ilgili malzemeleri bulmayı ummuştur. Ve ilk araştırmaları o yönde olmuştur. Eski tarih ve doğu dilleri bölümünde çalışmıştır. Bayer tipik bilgin ve eski zaman araştırmaları ile ilgilenen bilim adamı olmuştur. Bayer, Rus dilini öğrenmemiş ve Almanca'dan daha çok Latince yazmıştır.²¹

Bayer, kaleme almış olduğu “Atszug der ältern Staatsgeschichte zum Gebrauch Petri II” (1728) antik tarihin kalıncı kitabı ilginçtir. Bayer'in eski tarihe ait görüşleri yansıtılarak yazılmıştır. Eser, dünyanın yaratılışından başlatılmıştır. Asur, İran, Yunan,

¹⁹ Sorokin, “Kiev Rus Devletinden Bu Yana Ukrayna ve Rusya Coğrafyasında Çeviri Faaliyetleri”,..7-8.

²⁰ Emine İnanır, *I. Petro'dan II. Katerina'nın Kanatları Altında XVIII. Yüzyıl Rus Edebiyatı*, İstanbul: İskenderiye Yayınları, 2008, 120 -121.

²¹ Alpatov, *Russkaya İstoriçeskaya Mısl...*13.

Roma tarihleri üzerinde durulmuştur. Kitaptaki değerlendirmelerde, keşişlerin, Hıristiyan idealleri ve aydınlanma fikirlerinin etkisi bulunmaktadır²². Bayer Rus tarihini Skif tarihi ile ilişkilendirmiştir. Fakat bütün bu yazdıkları unutulmuş, “Varyaglar hakkında” yazmış oldukları yankı uyandırmıştır. Bayer’in tarih ilmindeki yerini belirleyen Varyaglar (Normanlar) hakkında yazdıkları olmuştur. Bayer, bildiği diller nedeniyle yabancı kaynaklara yönelmiş, Rusça kaynakları tercümanlar aracılığıyla kullanma imkanına sahip olmuştur.²³

1732’de Miller, ilim alemine büyük hizmetler yapmasına fırsat veren Kamçatka gezisine gitmiştir. Miller, Rusya’da yayınlanan ilk tarihi dergi “Sammlung Russischer Geschichte”nin editörü olmuş, Avrupa’nın, Rus tarihi ile tanışmasına vesile olmuştur. Onun çıkmış olduğu ilmî seyahati sebebiyle derginin yayınlanması işi Bayer’e kalmıştır. Yeni editör böylece Rus tarihinin kaynakları ile yakından tanışmaya başlamıştır. Özellikle onun dikkatini Rus vekâyinameleri çekmiştir. Rus dilini bilmeyen Bayer, Radziwill kroniğinin içindeki “Son Yılların Hikâyesi” adlı 860 yılından 1175 yılına kadar yazılan bölümü Pause’nin Almanca tercümesinden öğrenmeye başlamıştır. Bayer Anna İvanovna’nın sarayınayakın olmuştur. Anti-Rus düşüncesine katılmış, Rus Vekâyiname’sini kendi anlayışına göre yorumlanmıştır.²⁴

Bayer, Rus tarihçilerinin ortaya atmış olduğu, Rurik’in Prusya’dan August’un evladı olarak çıkmış olduğunu dillendiren teoriye karşı çıkmıştır. Daha sonra da bu görüşün aksine, Ruslar ile Roma imparatorluğu arasında ilişki kurarak, soylu ülke oluşturmaya çalışmıştır. Ve bu düşünceyi çok şaşırtıcı bir bilgi olarak ilân etmiştir. Bu durumu Polonyalıların kendi krallarını genetik olarak Jul Sezar’a bağlama girişimiyle karşılaştırmıştır.²⁵

Bayer, Rus Çarları’nın August’a bağlanması tezini kabul etmeyen ilk bilim adamı olmuştur. Peterburg’lu Alman bilim adamları arasında o ilk olarak eski Rus tarihini efsanelerin sisinden kurtarmaya başlamıştır. İkincisi Rusları batı ile geleneksel olarak bağlayan ilişkilere karşı, Bayer Kuzey’e bağlamıştır. Yani, Rurik’in Varyag

²² Alpatov, *Russkaya İstoriçeskaya Mısl...*, 16.

²³ Kudenis, *Perevodçiki XVIII v. i stanovleniye istoriografii kak nauki v Rossii*, 247.

²⁴ Alpatov, *Russkaya İstoriçeskaya Mısl...*, 16.

²⁵ Alpatov, *Russkaya İstoriçeskaya Mısl...*, 16.

olduğunu ve İskandinavya'dan çıkmış olduğunu ifade etmiştir. Ve bu görüşünde o haklıdır, çünkü onun teorisi mantıklıdır.²⁶

Üçüncüsü Varyagların çıkışını Volhov ve Dinyeper'in kıyısında diye yorumlamıştır. Kiev Rus'u döneminde de bunun hakkındaki vekâyinâme yazıları, Rus okuyucuları tarafından burasının Rus ülkesindeki kinez hükümdarlığında barış, mutluluk ve birlik içinde olduğunu yazmıştır. Fakat Bayer Varyagların Rusya'ya gelişleri ile ilgili davetlerin vekâyinamelerde yazılanlar ile hiç de uyuşmadığını ifade etmiştir. Çünkü "Çağdaş Yılların Hikâyeleri'nde" Varyaglar, Slavlar ve onlar ile işbirliği yapanlar üzerinde nasıl yöneticilik yaptıkları ve onlardan haraç aldıkları kaydedilmiştir. Varyagların bu şekilde davranmalarından ötürü, halk onlara karşı ayaklanmış ve onları denize sürmüştür. Bu hadiseden sonra meydana gelen ayaklanmalar, isyancı Slavların tekrar Varyag yardımını istemesine yani başlarına yönetici olarak davet etmesine başka bir deyişle kinezlik yapmaları için davet etmeleri ile sonuçlanmıştır. Bayer bu olaydan, Varyagların Rus ülkesini istilâlarının güç olduğu ve o istilâcılarının kimliğini ortaya koyduğu sonucunu çıkarmıştır. Varyagların Rusların başına hükümdar olarak üst bir kimlikle getirilişi hikâyesi pek inandırıcı gözükmemektedir. Bayer'in ise Varyagların, Rus ülkesini istilâ etmiş oldukları yönünde hiç bir kuşkusu olmamıştır. Bildiğimiz kadarıyla Normanları hiç kimse hiç bir yere davet etmemiştir. Onlar ne yaptılarsa kendileri, kendi istekleri ile yapmışlardır. Onların Volhov ve Dinyeper kıyılarına olan istilâsı diğer ülkelere İngiltere, Fransa, Normandiya, İtalya (Sicilya krallığı) hiç de farklı değildir.²⁷

Dördüncüsü Varyagların ve onların yöneticilerinin Rusya'da ortaya çıkışı Bayer tarafından belirlenmiştir. Burada Bayer'in gözünden kaçan hatalar bulunmaktadır. Ve onun kendine mahsûs bu görüşleri vekâyinamelerde bulunmamaktadır. Onun düşüncesine göre halkın tarihi devletten başlamaktadır. Devletin tarihi de onun ilk yöneticisinden başlamıştır. Rus ülkesi nasıl ortaya çıkmış olduğu problematiği, onlar tarafından Rusya'ya kim önce kinezlik yaptı diye basit olarak çözülmüştür. Slavlar bu güne kadar kendi tarihlerinin bin yıllık tarihini yaşamış ve kendi kabilelerinin kinezlerine sahip olmuşlardır. Kievmerkezinde kabileler arası birleşik devletin bitimi yaşanmıştır. Tarih ilminin bundan sonraki aşaması devletin oluşması ile ilgili soruna, onun sosyal ve millî kurumlarını soyut olarak oluşturması cevap olarak gösterilmiştir.

²⁶ Alpatov, *Russkaya İstoriçeskaya Mısl.*, 17.

²⁷ Alpatov, *Russkaya İstoriçeskaya Mısl.*, 17.

Bilhassa memleketin nasıl formüle edildiğini nesnel olarak çözmek lâzımdır. Onun, kim ve nasıl kinezi olduğu meselesi ise ikinci derecededir. Bayer'in yazmış oldukları Rus devletinin hangi yollarla kurulduğu yönünde değil, onu kimin kurduğu hakkındadır. Fakat burada Bayer'in fikirlerigizlenmiştir. Ona yani Biron tavrıyla davranan adama, devletin kurucuları Slavlar değil, yabancılar yani başarısıyla övünen İsveçliler olduğunu ispatlamıştır. Asırlarca Rusların menfaati için çalışan Varyag kinezleri hakkındaki hikâyelerin yerini şimdi yeni yorumlar almıştır. Bayer'in görüşüne göre o, Rus milletini ve onun devletini kullanmaktan başka hiçbir şey yapmamıştır. Burada Peterburg İlim Akademisi'nde hüküm süren Alman boyundurluğu siyasî görevlerini yerine getirmiş oldu. Normanizm anti-Rus hareketi olarak açıkça ortaya çıktı ve bunun yazarı ve yaratıcısı Bayer olmuştur. Fakat o, Rusya'da daha fazla kalmamıştır. Bilim adamı Almanya'ya dönmeye karar vermiştir. Ve dönüş yolunda vefat etmiştir.²⁸

Normanizm ve anti-Normanizm arasındaki şiddetli mücadeleler Miller-Lomonosov ve Schlözer'in isimleri ile anılmışlardır.

Gerard Fridrih Miller (1705 – 1783)

Miller Rusya'da onu Feodor İvanoviç diye adlandırmışlardır.²⁹ Vestefalya'nın Gerford şehrinde dünyaya gelmiştir³⁰. Leipzig üniversitesinde okumuştur. Tarihçi ve arkeologtur. Rusya'da İlimler Akademisi kurulduğu zaman dış ülkelere bilim adamlarını ve öğretmenleri davet ettiğinde Miller 1752'te Peterburg'a Rusça öğrenmeye gelmiştir. Onu Akademinin tanınmış sekreteri Shumacher (Schumacher) himaye etmiştir. Onun yardımıyla Miller Akademi Kolejinde Latin dilinin tarih ve coğrafya öğretmeni görevini almıştır. 1731'de tarih profesörü, 1728-1730 ve 1754-1765 konferans sekreteri görevinde bulunmuştur. 1728'de o akademide yayınlanan Senpeterburg Vedomosti Dergisi'nin editörü olmuştur. 1732'de yabancı okuyucuları Rusya tarihi ile tanıştırmak için hazırlanan bir basım olan "Sammlung russischer Geschichte" (Rus Tarihi Toplusu) Dergisi'nin ilk editörlüğünü yapmıştır. Bu dergi 1732 -1765 arası Almanca yayınlanmıştır.³¹

²⁸ Alpatov, *Russkaya İstoriçeskaya Mısl.*, 17- 19.

²⁹ Alpatov, *Russkaya İstoriçeskaya Mısl.*, 19.

³⁰ Alpatov, *Russkaya İstoriçeskaya Mısl.*, 19.

³¹ S.M., Tritskiy "Miller, Gepad Fridrih", Bolşaya Sovetskaya Ensiklepediya, Glavniy redaktor: A.M. Proksorova, 16, Moskova: izdatelstvo "Sovetskaya ensiklopediya", 1974, 260.

Derginin ilk sayıları genç Miller'in buluşları hakkında tam olarak haberler vermiştir. Onun çalışmalarının nesnesi Rus tarihi olmuştur. Miller'in o vakitteki Rus dilini iyi bilmemekle birlikte, onun bu makalesi yabancıları Rus tarihine yönlendirmeye yaramıştır. Onun müellifi İskandinavya'dan gelen Varyaglar hakkında yazmıştır. Ve onu Alman dilindeki metin ile "Çağdaş Yılların Hikâyeleri" diye 860 – 1175 yılları içerisinde açıklamalar getirmiştir.

Miller "Sammlung"ta Rusya'nın önceki tarihi ile ve ona çağdaş olayları ekleyerek tanıştırmıştır. Rusya ile sınırı olan Doğu ülkelerinin coğrafyası ve tarihi hakkında da makaleler yayınlanmıştır. Miller Akademi'de bağımsız karakterli Schumacher ile anlaşamayınca, İkinci Kamçatka gezisine gitmek zorunda kalmıştır. Daha sonra da Sibir'i araştırmaya başlamıştır. Gezi on yıl devam etmiştir. (1733 – 1743) Miller Sibir'i baştan sona gezip, incelemiştir.³² O, ahalinin coğrafyası ve etnik durumu ve folkloru ile tanışmıştır. Onun gezdiği başlıca bölgeler arasında Biryazaof, Uzkaminagors, Norçinsa ve Yakut bölgeleri gelmektedir. O, burada yirmiden çok şehri araştırmış ve arşivleri kayda geçirmiştir. Daha sonra pek çok bilim adamının kullandığı arşiv malzemelerini toplamıştır³³. Bu arşiv malzemesi arasında Remezov'un³⁴ "Sibir Vekâynamesi" de bulunmaktadır. Toplamış oldukları arasında, eleştirmiş olduğu "Sibir Çarlığı'nın Görünüşü Onun Başlangıçtan Özellikle O Vakitteki Rus Hükümetinin Hakimiyetine Kadar" adlı makale bulunuyordu. Rus dilinde bu çalışmanın ilk cildi 1750'de çıkmıştır. 1787 yılında yeniden yayınlanmıştır. İkinci cildin bazı bölümleri "Aylık Makalelerde" yayınlanmıştır. Miller'in tam olarak araştırması Sibir Tarihi adıyla almanca olarak birinci cild 1761'de, ikincisi 1763'de yayınlanmıştır. Bu Sibir'in bütün tarihi ile ilgili olarak ilk ilmî çalışmadır. Ve bu çalışma günümüzde de ilmî değerini kaybetmemiştir. Ekim devriminden sonra yeniden yayınlanmıştır. Ve böylece Sovyet tarih yazısına katkı yapmıştır. Sibiryaya gezisinde Millertarih, coğrafya, etnografya, Sibiryaya lehçeleri hakkında geniş materyaller toplayıp, yayınlarak tarihe büyük katkı yapmıştır.³⁵

³² İkinci Kamçatka gezisi (1768 -1774) ve Sibir ile ilgili devrinin diğer çalışmaları için bakınız İlyas Topsakal, *Sibiryaya Tarihi*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2017, 12 -16.

³³ N.Yu Alekseyeva, G.N., "Moiseyeva Miller Fyodor İvanoviç", Slovar russkih pisateley XVIII veka, lib.pushkinskiydom.ru/Default.aspx?tabid=1033, (15.2.2019).

³⁴ Sibiryaya vekâynameleri arasında geç tarihli (1697-1699) olmakla birlikte en tanınmışlardan biri olup, Tobolsk asilzadelerinden Semen Emelyanov Remezov tarafından yazılmış ve onun soyadıyla anılmıştır. Fatih Ünal, "Çarlık Döneminde Rusların Sibiryaya Araştırmaları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8/41 (2015): 620.

³⁵ Alekseyeva-Moiseyeva, Moiseyeva Miller Fyodor İvanoviç", Slovar russkih pisateley, (15.2.2019).

Sovyet dilcileri de Miller'in Sibirya Tarihini iyi sözlerle anmışlardır. Çünkü Miller, Yenisey dillerinin doğru tespiti için çok çalışmıştır. Bu dil grupları içinde bize kadar sadece Ket dili gelmiştir. Fakat Miller'de günümüzdeölmüş olan diller hakkında da açıklamalar bulunmaktadır. Buna göre Yeniseydillerinin diğerlerini yerine getirmek ve onlarınbaşka diller ile olan köklü ilişkilerini açıklamak ve dil açıklamasının esasında ona bağlı olan halkların tarihini aydınlatmak mümkün olmuştur. Bu çalışmalarYenisey halklarının yazıya sahip olmadıkları için çok kıymetlidir.

D.S. Messershimin, F.İ. Stalenberg'in, İ.E. Fisher'in yazılarıyla beraber Miller'in Sibirya Tarihi şimdi kaybolmuş olan Yenisey kültür ve dilleri için önemli bir kaynaktır.³⁶

Miller, "Kazan BölgesindeYaşayan Çeremis, Çuvaş ve Votyak Halklarının Görünüşü" kitabında, onların yaşam tarzları, siyasîkurumları, manevî dünyası, kıyafetleri, yiyecekleri, ticareti ve sanatı hakkında bilgi bulunmaktadır. Kitapta bölgenin dilözellikleri hakkında bilgi bulunmaktadır. Bu kitap G.F. Miller tarafından, onun Kamçatka gezisinden geldiğinde, yani 1743 yılında yazılmıştır³⁷.

1747'de Başkan Kozumovski Miller'i Rus tarih yazıcılığı alanında görev yapmak için göndermiştir. Bu yıl Miller Akademi Üniversitesi'nin rektörü olmuştur. Ve bu görevi 3 yıl yürütmüştür. 1754'den başlayarak 11 yıl o Akademi'nin konferans sekreteri görevindeçalışmıştır. Konferans sekreteri olarak, Akademi toplantı protokollerini düzenlemiş, yazışmalarını yürütmüş ve dergisinin editörlüğünü yapmıştır. 1755'ten 1764'ün sonuna kadar Aylık Makaleleri yayınlamıştır. Aylık Makalelerde çalıştığında Miller'in değeri çok fazla artmıştır.³⁸

1748 yılında Miller, Rus uyuğuna girmiştir. Onun iki çocuğu Rus ordusunda görev yapmıştır. O kendi çocukları hakkında şöyle yazmıştır: benim çocuklarım, yani vatan için terbiye verdiğim çocuklar subay olarak görev yapmışlardır. Lomonosof ile beraber o Rus dökümanlarını Almanya'ya götüren Schlözer'e karşı olmuşlardır. Miller,Schlözer'i Rusya dışında Rus Tarihi ile ilgili yazan ve bazı yetersizlikleri bulunan kişi olarak tarif etmiştir.³⁹

³⁶ Tritskiy, "Miller, Gepad Fridrih", Bolşaya Sovetskaya Ensiklepediya"... , 260.

³⁷ Alpatov, *Russkaya İstoriçeskaya Mısl.*, 21.

³⁸ Alpatov, *Russkaya İstoriçeskaya Mısl.*, 22.

³⁹ Alpatov, *Russkaya İstoriçeskaya Mısl.*, 22.

Miller Rusya'nın büyüklüğünü tarih ilmiyle onaylamıştır.1762 yılındaII. Katerina'nın siyasetini övmüştür. O, ilmin bir halktandiğerbir halka geçebileceğini açıklamıştır. Mısır'dan Yunanistan'a, Yunanistan'dan Roma'ya geçerek ilim bütün Avrupa'ya yayılmıştır. Onun içinde hayranlıkla yakınlaşan dönemlerde aydın halklara ilim içinde hiç bir yer verilmemiştir. Ve onun içinde Rusya'ya da yer verilmemiştir.⁴⁰

Miller Sibir seyahatinden döndüğünce, Rus tarihi ve Sibir tarihi ile ilgili çalışmalarını sürdürürken, Avrupa Rusya'sının tarihi ilede ilgilenmiştir.Rus tarihi ile ilgili çalışmaları Miller'in kaderine damgasını vurmuştur. Miller'in kendisi bütün olup bitenleri acı ile yad etmiştir. O, "Benim Hizmetlerimin Görünüşü", 1749 yılında ben Latince "Rus halkı ve onun adlarının başlangıcı" ile ilgili makale yazdım. Bu makale Rusça'ya tercüme edilmiş ve iki dilde de yayımlanmıştır. Bu makaleler Akademi toplantısında okunması kararlaştırılmıştı. Fakat orada bu makaleler okunmadı⁴¹” demiştir.

5 Eylül 1749 yılında imparatoriçe Elizabeth adına düzenlenen Akademi toplantısı ile bu konu ile ilgili tartışmalar başlamıştır. Dosya Miller'e verilmiştir. Ve o Rusya adı ve Rus halkının ortaya çıkması ile makalesinden söz etmiştir. Miller'in yazdıkları, Bayer'in bakış açısına yakındır. Bu görüşlere Lomonosov itiraz etmiştir. Miller'in yazmış olduğu makale Akademi tarafından iki kez tartışılmıştır. Onun ikinci tartışması 1749 Ekiminde başlamış, 1750 yılı Martında bitmiştir. Lomonosov'u, S.P.Kresenikov, N.İ.Popov'a, V.K.Trediyakoski, İ.E.Fisher, F.G.Ştrube De Pirmont desteklemişlerdir. Onların tezi Varyag kinezlerinin Roksalan kabilesinden çıktığı istikâmetindedir⁴². Lomonosof ve Miller çok sert bir şekilde tartışmışlardır.Taraflar birbirlerini suçlamış, Lomonosof'un Miller'in teorisine karşı kanıtları kuvvetli olduğu için, genel kabul görmüştür.⁴³

Varyaglar hakkındaki tartışma esnasında Miller, Rusların eski dönemleriyle ilgili çalışmalar yapmıştır. Miller, "Rusya'nın ilk vekâyinamecisi Nestor ve onun Vekâyinâmeleri" 1755'de ve1760 yıllarında "Novgorod'un başlangıcı hakkındaki kısa haberler", "Rusya halkının tarih sahnesine çıkışı" ve "Rusya'da yaşayan halklar

⁴⁰ Alpatov, *Russkaya İstoriçeskaya Mısl...*,22.

⁴¹ Alpatov, *Russkaya İstoriçeskaya Mısl...*, 23.

⁴² Alpatov, *Russkaya İstoriçeskaya Mısl...*, 23.

⁴³ Alpatov, *Russkaya İstoriçeskaya Mısl...*, 23.

hakkında” adlı makaleleri ile açıklık getirmiştir. En çok dikkati çeken son makalesi olmuştur. Onlar iki açıdan önemlidir. Birincisi Miller, Varyag kinezlerinin Slavlar ile olan savaşlarındaki resimlerle, vekâyinâmecilerin yaptığı resimleri uyuşmadığını ifade etmiştir. O, Varyag Vikinglerin hiç de yönetici olmamıştır” sonucuna varmıştır. Miller akılsızca Slavların Varyaglara boyun eğdiğini belirterek, denize kovulan Varyaglara gelip Slavlara yöneticilik yapmaları için yalvardığını söyledi mi? Bununla ilişkin yani davet edilen hükümdarlar ile ilgili hiç bir kayıt yoktu. Çünkü bu o dönemde Novgordlular için değişmez kanundu. Varyagları davet etmenin sebebi ne olmuştur? Düzenin bulunmaması ya da iç uyuşmazlık mı? Öyleyse Slavlar kinezlerin daveti konusunda nasıl anlaşmışlardı, üstelikte onlar kendilerine düşman bir halk olmalarına rağmen. Veya yabancılardan yardım istemek neden onlara gerekti? Halkın içinden çıkan kinez varken, ülkenin geleceğini tanınmayan yabancı bir yöneticiye vermektense, kendi yöneticisi tarafından idare edilmesinin daha iyi olduğu bilinmektedir. Sonuç olarak Slavlar niçin ne adına Varyag kinezlerini davet etmişlerdir? Onların ülkesindeki huzur ve barış için mi? Varyaglar ne getirmişlerdir? Novgord’a yerleşen Rurik sert ve zalim olmuştur. Ve Novgordluları ayaklandıran ne olmuştur? ... Miller’in sözünü ettiği anlaşma yani Rurik’in ve kardeşlerinin ortaya çıkışı hakkındaki efsaneyi ilerletmiştir. Onlar, burada Novgord’un güvenliğini sağlamak için bulunmuştu” diye yazmıştır Miller. Onları Novgord’a sokmamış fakat farklı kalelere yerleştirmiştir. Sözelimi Rurikî Ladok’a, Sinovs’u Belozera’ya, Truvor’u İzorsk’a yerleştirdiğini vekâyinamelerin yazdığını ifade etmiştir. Böylece Rurik, gasp ederek Novgord’un hükümdarlığını ele geçirip, tek yönetici olarak kalmıştır. Bundan özellikle Varyagların Rus ülkesine hükümdarlığı başlatılmıştır. Ve bundan sonra Rurik’in evlâdları Kiev’i ele geçirmiş ve buranın da kinezi olmuşlardır. Miller’in Varyagların huzurlu hayatıyla ilgili vekâyinamesi kendi ilmî değerini günümüze kadar kaybetmemiştir.⁴⁴

İkincisi Rurik’in neredengeldiği meselesidir. Bu mesele hakkında Miller kendinden önceki görüşten biraz çekinmiştir. Rurik’i İskandinavya’dan getiren Bayer gibi, Miller de onu Roksolan kabilesinden çıktığını varsaymıştır. Bayer ile aralarındaki görüş ayrılığının, Bayer’in kaynaklardan sınırlı derecede yararlanabilmesinden dolayı olduğunu belirtmiştir.

⁴⁴ Alpatov, *Russkaya İstoriçeskaya Mısl.*, 24.

Miller'in, Rurik'in etnik çıkışındaki değişimi, Schlözer'ı da öfkelenmiştir. Çünkü Schlözer Rurik'i Bayer'i destekleyerek, İskandinavlı olarak saymıştır. Miller'in ilmî ilgisi büyük problem çevresinde genişlemiştir.⁴⁵ Miller, Çar Fiodor İvanoviç dönemi, Boris Godinov, Mihail Feodoroviç, Çar Feodor Aleksiyeviç ve I. Petro hakkında da araştırmalar yapmıştır. Onun çalışmaları arasında Ukrayna Tarihi, Kazak Tarihi, Stenka Razin'in ayaklanması gibi konular da bulunmaktadır. Miller harita çizimi hakkında da çalışmıştır. O, Rus Hükümeti'ne bağlı olan sınır yerleşim yerlerinin haritasını ve Rusya sınırındaki denizler ile ilgili bilgileri toplamıştır. 1745 - 1746 yıllarında bütün Sibiry'a'nın haritasını, 1754'te Kamçatka ve Amerika arasındaki adaların haritasını yapmıştır. Hazar ve Karadeniz bölgeleri arasındaki haritada ona aittir. O, İlimler Akademisinde Rus araştırmacısı F.I. Soymonov tarafından yapılan Hazar Denizi hakkındaki çalışmayı tamamlamıştır. Miller, İlimler Akademisi'ndeki coğrafya bölümünün de yöneticisi olmuştur.⁴⁶

Miller arşivde yönetici olarak çalışmaya başlayınca Rus arşivindeki Sibir ile ilgili vesikaları görme imkanına sahip olmuştur. Miller için Rus tarih yazıcılığında yeni dönem başlamıştır. Yaşlanan bilim adamı yorulmak bilmeksizin çalışmıştır. 1772'de felç geçirmesine rağmen, çalışmaya devam etmiştir. O devir onun çalışmalarının yayınlandığı, en verimli dönemi olmuştur. Gerçi yayın faaliyetleri bu tarihten biraz önce başlamıştır. Daha 1755 yılında Peterburg'ta Miller Kamçatka bölgesinin Kraşnikov kitabını yayınlamıştır. Rusya hükümetinin coğrafya sözlüğü Step Kitabını ve Büyük Petro ile ilgili kitabını yayınlamıştır. II. Katerina'nın emriyle ihtiyar bilim adamı çalışmasının çoğunu Rus diplomatik dökümanlarını yayınlamakla geçirmiştir.⁴⁷

Miller'in Rus Diplomatilerinin Toplusu da Rus tarih ilminin kullanımına sunulmuştur. Miller'in tavsiye ve yardımlarından Rus tarihçilerin çoğu istifade etmiştir. Miller'e İlim Akademisi'nin tarihini onun 50. yılı için yazma görevi verilmiştir. O, Moskova eyâletine seyahat etmiştir. Bu seyahatin sonucunda Kolona, Mojask Ruza, Zivenigorod, Savina, Strojevski manastırı Pireyaslava Zaloskoyun tasvirleri ortaya çıkmıştır.⁴⁸

⁴⁵ Alpatov, *Russkaya İstoriçeskaya Mısl.*, 24.

⁴⁶ Alpatov, *Russkaya İstoriçeskaya Mısl.*, 24-25.

⁴⁷ Alpatov, *Russkaya İstoriçeskaya Mısl.*, 26.

⁴⁸ Alpatov, *Russkaya İstoriçeskaya Mısl.*, 27.

Miller, kendi gayreti ile toplumsal görevleri de ifa etmiştir. İlim Akademisi'nin eğitim için kurulan komisyonun temsilcisi olmuştur. II. Katerina Miller'e çok değer vermiştir. Onu medeniyet ile ilgilikanunların hazırlanması işi ile görevlendirmiştir. O, Miller'i bütün kağıtlarını ve arşivlerini 20 bin rubleye satın almıştır. Ve bunun hepsini Miller'in geçimi için kullanması için izin vermiştir. Böyle ihsana bilindiği kadarıyla Didero sahip olmuştur.Miller'e taltif edilmiş ve Kutsal Vilademir'in ünvanlarını ihsan etmişlerdir. Miller, 11 Ekim 1783'de Rus tarih ilmine büyük bir iz bırakarak vefat etmiştir.⁴⁹

August Ludving Schlözer (1735 – 1809)

5 Temmuz 1735'te Gagstatt'ta doğmuştur. Rus tarihinin eleştirel bir biçimde incelenmesinin temellerini atmış Alman tarihçidir. Göttingen Tarih Okulunu'nun üyesidir. Schlözer kendi döneminin tipik Alman eğitimcisi olmuştur. Ve hayatının sonuna kadar öyle kalmıştır. Schlözer kendi hayatının çoğunu Avrupa'nın mühim eğitim merkezlerinden olan Göttingen üniversitesi'nde geçirmiştir.Göttingen üniversitesi yabancı öğrenciler için bir cazibe merkezi olmuştur. Orada Rus öğrencilerde bulunmuştur. Göttingen üniversitesi'ndeki büyük bilgi birikiminden A.İ. Turgenev da yararlanmıştır. Turgenev, 1802 -1804 yılları arasındaburadaokumuştur⁵⁰. Turgenev,Schlözer'inRusya'daki serflik ile ilgili görüşlerinden etkilemiştir.⁵¹ Schlözer Almanya'nın küçük prensliklere bölünmüş siyasî yapısını da beğenmemiştir. Bu görüşünü öğrencilerinden saklamamıştır.

Schlözer Rusya'nın en büyük ve ilk vekâyiname yazarı olmayı istemiştir. Bu heves onda, onun hayatındaki en iyi yıllar diye saydığı Rusya'da bulunduğu sırada ortaya çıkmıştır.⁵²

Onun Rus tarihi ile ilgili görüşü XVIII. Yüzyılın ortalarından XIX. Yüzyılın ortasına kadar Avrupa Tarih yazımında etkili olmuştur. XVIII. Yüzyıldaki İngiltere'deki tarih yazımında "Normand" görüşü de yer bulmuştur.Bu tarihyazımında Rusya'yı batının karşısında bir unsur olarak değerlendirmede kullanılmıştır.⁵³Schlözer, Rusya tarihi ile ilgili görüşlerini "L. Schlözer'in Kamu ve Şahsî Hayatı ile Yazdıkları" adlı

⁴⁹ Alpatov, *Russkaya İstoriçeskaya Mısl.*, 27.

⁵⁰ Alpatov, *Russkaya İstoriçeskaya Mısl.*, 30.

⁵¹ Alpatov, *Russkaya İstoriçeskaya Mısl.*, 31.

⁵² Alpatov, *Russkaya İstoriçeskaya Mısl.*, 31.

⁵³ Alpatov, *Russkaya İstoriçeskaya Mısl.*, 31.

otobiyografisinde, 1761 -1765 yılları arasında Rusya'da bulunduğu yılları yazmıştır. Onun hayatı ve ilmî faaliyetleri hakkında 1961'de Almanya'da A.L.V. Schlözer und Russland bir eser de yazılmıştır. Fakat onun hayatı ve ilmî faaliyetleri için en kıymetli eser kendi yazmış olduklarıdır.⁵⁴

Schlözer Vitenberg ve Göttingen üniversitelerinde çok iyi bir eğitim almıştır. Özellikle filoloji alanında derin bilgisi olup, onbeş dil biliyordu. Bu kaynak diller Schlözer'in Dünya tarihi ve Rusya tarihi ile ilgili kıymetli eserler kaleme almasına vesile olmuştur.

Schlözer ve Rusya Tarihi

İlmî araştırmalar yapmak için yakın doğuya gitmek genç Schlözer'in en büyük hayali idi. Bu geziye para bulmak için İsveç'e gitmiştir. 1755 -1758'lerde karşına çıkan güçlükler onun ilmî çalışmalar yapmasına engel olamamıştır. İsveç'te İsveç dilinde deniz ticaret tarihi ile ilgili 1758 yılında, İsveç'teki Eğitim Tarihi ile ilgili 1760'da almanca olarak kitapları yayınlanmıştır. Daha sonra Göttingen'e geri dönmüş ve hayal ettiği geziye hazırlanmaya başlamıştır. Fakat olaylar genç bilim adamının düşündüğünden farklı gelişmiştir. Peterburg ilim akademisinde çalışan G.F. Miller, kendisine bir yardımcı istediğinde, Schlözerona tavsiye edilmiştir. Miller'e o, tarihlerde Rusya tarihi ile ilgili araştırmalarında yardımcı olmak üzere 1761'de Peterburg'a gelmiştir. 1762 yılından itibaren Schlözer İlimler Akademisi'nin Rus tarihi ile ilgili asistanı olmuştur.⁵⁵

Böylece, Almanya'da öğrenim gören, İsveç'te çalışan Schlözer Rus tarihini öğrenmeye resmî görevi olarak başlamıştır. Fakat o 1765'te hatıralarında "Rus tarihini araştırmanın tutkusu haline geldiğini", ifade etmiştir. Schlözer, Rus tarihini araştırabilmek için Rus dilini öğrenmiştir.

Schlözer, Tatishchev ve Lomonosov'un tarih çalışmalarını dikkate almayarak yanlış yapmıştır. Fakat Rus tarihine de büyük katkılar sağlamıştır. Schlözer, Rus tarihi üzerinde çalışan, Bayer'i ve Miller'i yanibatı tarih ilminin temsilcilerini tanımıştır. Miller'in varyag teorisi ile ilgili çekimser kalmasını eleştirmiştir. Schlözer, Rus tarihini öğrenmeye vekâyinamelerden başlamış, yabancı kaynakları da gözden geçirmiştir.

⁵⁴ Alpatov, *Russkaya İstoriçeskaya Mısl..*, .35.

⁵⁵ Alpatov, *Russkaya İstoriçeskaya Mısl..*, 35.

Schlözer, Rus devletini Varyagların kurduğuna inanmış ve o yüzden Rurik hanedanı ile Rus tarihini özdeşirmiştir. Rurik hanedanı devri için kaynak olarak Tatishchev ve Lomonosov'un çalışmalarını kullanmıştır. Bunlardan başka tarih, coğrafya ve iktisat ile ilgili popüler yayınlar ile coğrafya, istatistik, filoloji ile ilgili yayınları tarihi tamamlayıcı olarak kullanmıştır.⁵⁶

Schlözer Rus tarihini yazmanın, vekâyinameleri analiz etmeye bağlı olduğunu düşünmüştür. Önce Nestor'un elyazması üzerinde çalışmıştır. Nestor vekâyinamesi'ndeki katiplerin çarpıtmalarını ve orijinal metni tespit etmiştir. Lomonosov ve Tatishchev'in değerlendirmelerinin çok anlamlı olmadığını ifade etmiştir. Rus akademisinde Miller ve Lomonosov'un tartışmalarından on yıl sonra Schlözer, Bizans kaynaklarından da istifade ederek, Rurik hanedanı ile ilgili bilgileri derlemiştir. Schlözer, yabancılar için Rus dili gramerini yazmıştır. Pek çok dil bilen Schlözer, Rusça "kinez" kelimesinin Almanca "knecht"ten geldiğini ve "paralı asker" anlamına geldiğini ifade etmiştir. Rus tarihi ile ilgili teorisini dil bilgisini kullanıp, yorumlayarak açıklamıştır.⁵⁷ Bu fikirleri Rus başşehirindeki aristokratlardan kabul görmemiştir. Schlözer Peterburg'taki ilmî çalışmalarını, Alman akademisi üyelerinin çoğu desteklemiştir. Fakat Lomonosov onun fikirlerine karşı çıkmıştır. Bu tartışmaların hepsi, ilim akademisindeki gergin atmosferinde gerçekleşmiştir. Schlözer'in bu ilmî çalışması, Lomonosov tarafından reddedilmiştir.

Lomonosov Schlözer'e Rus Devleti'nin ortaya çıkışı konusunda, onunla aynı fikirde olmadığını ifade etmiştir. Fakat akademideki insanların çoğu akademi başkanlığı, bu farklı fikri desteklemişlerdir. Schlözer sadece Peterburg akademisindeki görevinde kalmamıştır. 1764'de ona akademinin temsilcisi yapan Rus tarihinin profesörü ünvanını da vermişlerdir.⁵⁸

Alman bilim adamlarının fikirlerine karşı en ateşli çıkışları Mihail Vasilyeviç Lomonosov yapmıştır. Mihail Vasilyeviç Lomonosov, V.G. Belinsky'in tarifine göre "Rus edebiyatının Büyük Petro'sudur. 8 Kasım 1711'de Arhangelsk vilâyetine bağlı Holmogory kasabası yakınlarında bir köyde dünyaya gelmiştir. 19 yaşına kadar yaşadığı kuzey Rusya zengin kültürel bir yapıya sahiptir. Eğitime büyük önem verilen bir bölgede, iyi bir eğitim alarak yetişmiştir. 1730'da Moskova Slav-Grek-Latin

⁵⁶ Alpatov, *Russkaya İstoriçeskaya Mısl.*, .37.

⁵⁷ Alpatov, *Russkaya İstoriçeskaya Mısl.*, 39.

⁵⁸ Alpatov, *Russkaya İstoriçeskaya Mısl.*, 40.

Akademisi'ne kayıt yaptırmıştır. Akademi'de 13 yıl süren eğitimi 4 yılda tamamlamıştır. 1735'te senato kararıyla Peterburg'a gönderilmiştir. 1736'da devlet bursuyla Almanya'ya gönderilmiştir. Almanya'da Marburg ve Freyburg üniversitelerinde kimya ve madencilik eğitimi almıştır. Akademi'ye geri dönmüş, 1742'de fizik asistanı olmuş, üç yıl sonra kimya profesörü olarak atanmıştır. Aynı zamanda saray şairi olarak görev yapmıştır.1755'de onun girişimi ile Moskova'da ilk Rus üniversitesi açılmıştır. Lomonosov'un bilimsel çalışmaları arasında Peterburg Bilimler Akademisi'nde görevli Alman profesörleriyle, Rus bilimi ve kültürü için vermiş olduğu aralıksız mücadele ile Rus biliminin ve eğitiminin yabancılardan bağımsız olarak gelişmesi için direnmek önemli bir yer tutmaktadır. Bu zorlu mücadele onun enerji ve sağlığını tüketmiş, 4 Nisan 1765'te Peterburg'ta vefat etmiştir.⁵⁹

Akademi'de Lomonosov ile tartışmaların yaşandığı tarihlerde, Almanya'dan Schlözer'in Göttingen üniversitesi profesörü olduğu haberi gelmiştir. SchlözerGöttingen'e gitmek için izin istemiş, Lomonosov'un itirazı ile karşılaşmıştır. Rusya dışına çıkmak için, II. Katerina'dan izin istemek zorunda kalmıştır. Rusya'dan ayrılması meselesi gizemlidir.Schlözer önce kendisiGöttingen'de olmayı istemiştir. Katerina'dan izin almak için iki farklı çalışma için izin istemiştir. İlki Rusya'nın doğu ülkeleriyle ekonomik ilişkisini arttırmak amacıyla araştırmalar yapmaktır. İkincisi bilim adamı Vatikan arşivinde saklanmış olan Slav el yazılarını incelemek istediğini belirtmiş, böylece Rus tarihiyle ilgilidaha çok malzeme toplayabileceğini ifade etmiştir. Bilindiği kadarıylaVatikan arşivinde bu çalışmayı Schlözer'in öğrencisi Aytargenov onun, adına yapmış, Schlözer yayımlanmıştır. Ayrıca Rus tarihi, grameri ve Rusça-Latince etimolojik sözlük gibi planlarından söz etmiştir. Katerina Schlözer'e Almanya'da üç ay kalma izni vermiş, fakat o bu süreyi bir yıla çıkarmıştır.⁶⁰

Almanya'daSchlözer kendini Peterburg ilim akademisinin temsilcisi olarak görmüştür. Onunla beraberGöttingen üniversitesine Rus öğrenciler gönderilmiştir. Schlözer onların düzeni ile uğraşmıştır. Eğitim programlarını izlemiştir. Ve Peterburg İlimler Akademisi için kitap toplamıştır. Almanya'nın arşiv ve kütüphanelerinde tarihi kaynakları araştırmıştır. Bu ilgi Schlözer'de bütün Slav tarihini ve dillerini öğrenme merakını uyandırmıştır. O Göttingen'de eski Rus Tarihi ve Slav Tarihi ile ilgili dosyayı okumuştur. Rusya, Polonya ve İskandinavya ülkelerinin tarihindeki

⁵⁹ İnanır, *I. Petro'dan II. Katerina'nın Kanatları Altında XVIII. Yüzyıl Rus Edebiyatı*, 120 -121.

⁶⁰ Alpatov, *Russkaya İstoriçeskaya Mısl.*, 40 - 41.

ilmî mühür ile ortaya çıkmıştır. Rus kitaplarının batı dillerine olan tercümelerinin doğruluğunu takip etmiştir. Rus dilinin yeterliliğini savunmuştur. Ve Alman bilim adamlarını Peterburg İlim Akademisine davet etmiştir. Schlözer'in Almanya'daki faaliyetlerinin amacı şunlardır: Rus tarihinin batı ilim alemi önünde propagandasını yapmak, Rus tarihini Avrupa ilim çevresiyle tanıştırmak. Schlözer böylece Batı'yı Rus tarihi ile tanıştıran kişi olmuştur.⁶¹

1766'da Schlözer Peterburg'a geri dönmüş, ilim akademisinin o vakitteki başkanı Vilademir Orlov'a eski Rus tarihi ile ilgili kendi çalışmalarını sunmuştur. Rus tarihi ile ilgili hem Rus kaynakları hem de batı kaynaklarını karşılaştırmalı çalışmak, yabancı bilim adamları ile münasebet kurmak için 1767'de tekrar Almanya'ya gitmiştir. Daha öncesi gibi, İlim Akademisi'nin görevlerini yapmaya çalışmıştır. Ama Schlözer bir daha Rusya'ya geri dönmemiştir.

Schlözer'in Rusya'dan ayrılması, Rus tarihi ile uğraşmaktan vazgeçtiğini anlamına gelmemiştir. Göttingen üniversitesinin yeni profesörü önceki enerjisi ile Rusya'da başlayan işini devam ettirmiştir. Schlözer'in Peterburg'tan ayrıldığı yıl (1767) yeni Rus vekayinâmeleri yayınlanmıştır.

Schlözer, "Probe Russischer Annalen", Bremende ve Göttingen 1768 yayınlamıştır. Ondan başka "Oskold und die russische Geschichte kritisch beschrieben"(Askold ve Rus Tarihi, Eleştirel Açıklama) Göttingen ve Göttingen'de 1773'te yayınlanmıştır. Bunlar genellikle Rus tarihinin batıda propagandasını yapan en popüler kitaplar olmuştur. Böylece hepsinden önce "Geschichte von Russland Erster Teil"(Göttingen, Gotha, 1769) Orada Tatishchev'in Rusya tarihinde verilen Schlözer eski dönemlerden Moskova'nın oluşmasına kadar olan Rus tarihini anlatmıştır.⁶²

Schlözer Varyagların Novgord ülkesine yönetici gibi değil, askeri güçlerin yardımcısı olarak geldiğini kabul etmiştir. Varyagların çıkışına gelince, o Miller'in Rurik'i İsveç'ten çıkararak tezini kabul etmiştir. Fakat Schlözer, Miller'in sonradan fikir değiştirmesini döneklilik olarak değerlendirmiştir. Miller'in kusurunun Rurik'in Norman olması fikirlerini reddetmesi olduğunu ifade etmiştir. Böyle davranarak Miller'in bir

⁶¹ Alpatov, *Russkaya İstoriçeskaya Mysl.*, 41.

⁶² Alpatov, *Russkaya İstoriçeskaya Mysl.*, 43; V.O. Klyuçevski İstoriçeskiye Portretı, Moskova, 1990, 559 -561.

adım geri çekilmesini, ilim alanını bırakarak siyasî alanda yer almak olarak yorumlamıştır.⁶³

Schlözer, Rusların, Rusya tarihini siyasî olarak değerlendirdiğini ifade etmiştir. Ruslar Rurik'in İsveç çıkışlı olduğunu kabul etmemişlerdir. Çünkü o vakitlerde Ruslar, İsveç ile savaştaydı. Rurik'inkinez yapılmasında Schlözer Nestor vekâyinamesinden “şu sonucu çıkarmıştır: “İskandinavyalılar ya da Normanlar geniş anlamda Rus devletini oluşturdular ve bundan kimse şüphe etmemiştir.⁶⁴” Onlar İsveçlidirler. Ve İskandinavdan gelmişlerdir. Onlar İskandinav dilinde konuşmuşlardır.⁶⁵”

Schlözer eski Rusya ve çağdaş Rusya'yı bir birinden farklı olarak yorumlamıştır. Schlözer Katerina'nın çarlık yaptığı dönemdeki Rusya'yı ve Rusya'nın Napolyon'a karşı durduğu Aleksandr devirlerine, her zaman iltifat etmiştir.⁶⁶

Schlözer'in ülkesine döndükten sonra, kendi gücünün yettiği kadarıyla burada da Rus tarihini çalışmaya ve vekâyinameleri yayınlayıp, yorumlamaya devam etmiştir. Fakat Ruslar Lomonosov'un yorumlarını kabul etmiş, onun varyag teorisinin karşısında yer almışlardır. Schlözer, “Nestor”u başka yabancılardan farklı olarak kendi anlayışına göre yorumlamıştır.⁶⁷

Schlözer: Dünya Tarihinin Ana Fikri

Schlözer'in yazmış olduğu dünya tarihi de büyük yankı uyandırmıştır. Schlözer'in Dünya Tarihi ilk insandan Adem'den başlamıştır. Bütün insanların atası olarak Adem'den ortaya çıktığını belirtmiştir. İnsanların hepsi aynı soydan geldiğini belirtmiştir. Senegal'deki karaderili, Altay'daki Kalmuk, Kuzey Amerika'daki kızılderililer ve Almanlar, Fransızlar, İngilizler ile bir anne ve babaya sahip olduğunu belirtmiştir. Bununla insanların doğuştan eşit olacağı onaylanmıştır⁶⁸. Schlözer, dünya tarihine en çok etki edenlerin Romalılar, Almanlar ve Ruslar olduğunu belirtmiştir⁶⁹.

⁶³ Alpatov, *Russkaya İstoriçeskaya Mısl...*, 45 - 46.

⁶⁴ Alpatov, *Russkaya İstoriçeskaya Mısl...*, 46'dan naklen Nestor Vekâyinâmesi 325.

⁶⁵ Alpatov, *Russkaya İstoriçeskaya Mısl...*, 46'dan naklen Nestor Vekâyinâmesi 327.

⁶⁶ Alpatov, *Russkaya İstoriçeskaya Mısl...*, 47.

⁶⁷ Alpatov, *Russkaya İstoriçeskaya Mısl...*, 60.

⁶⁸ Alpatov, *Russkaya İstoriçeskaya Mısl...*, 32.

⁶⁹ Alpatov, *Russkaya İstoriçeskaya Mısl...*, 33.

Sonuç

Rus tarihinin yazılmasında Alman akademisyenler hem yaptıkları araştırmalar hem de yetiştirmiş oldukları bilim adamları sayesinde son derece önemli rol oynamışlardır. Rus tarihi ile ilgili yazmış oldukları çalışmalar yıllarca büyük tartışmalara sebep olmuş, yüzlerce eser yazılmasına vesile olmuştur. Rus tarihine büyük ivme kazandırmaları dolayısıyla, Rus tarihinin hem kurucusu hem de şekillendiricisi olmuşlardır. Rusya’da buldukları süre dahilinde yapmış oldukları çalışmalar ile Türk tarihi içinde önemli eserler kaleme almış ve yazılmasına vesile olmuştur. Peterburg’taki müze ve arşivlerde, Rus ve Türkler ile ilgili tarihi ve etnografik malzemenin toplanıp, arşivlenmesinde de Alman bilim adamlarının emek ve rolleri bulunmaktadır. Her ne kadar Rus tarihi ile ilgili yazmış olduğu eserler tartışmalara yol açmışsa da, Rus tarihinin dünyaya tanıtılmasında Alman akademisyenler önemli rol oynamışlardır.

Kaynaklar

ALEKSEYEVA, N.Y.-MOİSEYEVA, G.N., “Miller Fyodor İvanoviç”, Slovar russkih pisateley XVIII veka, [http://lib.pushkinskiydom.ru/Default.aspx?tabid=\(15.2.2019\)](http://lib.pushkinskiydom.ru/Default.aspx?tabid=(15.2.2019)).

ALPATOV, M.A., *Russkaya İstoriçeskaya Mısl İ Zapadnaya Yevropa (XVIII- pervoya polovina XIX v.)*, Moskova: Akademiya Nauk SSSR., Şmidt, S.O., 1985.

ALPATOV, M.A., *Politiçeskiye idei Fransuzskoy Burjuaznoy İstoriografii*, Moskova: Leningrad, 1949.

İNANIR, E., *I. Petro'dan II. Katerina'nın Kanatları Altında XVIII. Yüzyıl Rus Edebiyatı*, İstanbul: İskenderiye Yayınları, 2008.

KLYUÇEVSKI, V.O., *İstoriçeskiye Portreti*, Moskova, 1990.

KUDENİS, V., “Perevodçiki XVIII v. i stanovleniye istoriografii kak nauki v Rossii”, QUAESTIO ROSSICA, 4. 2016. Uralskiy Federalniy Universitet im. Pervogo Prezidenta Rossii B.N. Yeltsina, Yekaterinburg, Rossiya

KURAT, A.N., *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Ankara:Türk Traih Kurumu Yayınları, 1987.

“Normanskaya Teoriya“, Bolşaya Sovetskaya Ensiklopediya, Glavnıy Redaktor: A.M.Proksorova, 18, Moskova, isdatelstvo “Kovetskaya ensiklopediya”, 1974.

ORTAYLI, İ., *Avrupa ve Biz Seçme Eserler I*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2007.

SARAY, M., “Çarlık ve Sovyet Döneminde Rusların Türkler Hakkındaki Görüşleri ve Siyasetleri”, *Avrasya Etüdüleri*, I/3 (1994): 15-33.

SOROKİN, S. V., “Kiev Rus Devletinden Bu Yana Ukrayna ve Rusya Coğrafyasında Çeviri Faaliyetleri ve Çeviribilim”, *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, sy.22, (2016): 49-64.

ŞİMŞİR, N., “XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Rusya'da Tarih ve Tarihçilik Anlayışı”, *Türk- İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 16/(2013): 199 -202.

ŞİMŞİR, N., *Rus Devleti Tarihi (IX. -XX. Yüzyıllar)*, İstanbul: IQ Yayınları, 2014.

TOPSAKAL, İ., *Sibirya Tarihi*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2017.

TRİTSKIY S.M., “Miller, Gepad Fridrih”, Bolşaya Sovetskaya Ensiklepediya, Glavnıy redaktor: A.M. Proksorova, 16: 260, Moskova, izdatelstvo “Sovetskaya ensiklopediya”, 1974.

ÜNAL, F., “Çarlık Döneminde Rusların Sibirya Araştırmaları”, *Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8/41 (2015): 613-647.

VERNADSKY, G., *Rusya Tarihi*, çev.Doğukan Mızrak-Egemen Ç.Mızrak, İstanbul: Selenge Yayınları, 2010.

YÜCEL, M. U., *İlk Rus Yıllıklarına Göre Türkler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007.